

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

A Kaufmann-Haggáda másolójának munkásságához. A Magyar Tudományos Akadémia Kaufmann-gyűjteményének 422. számú Haggádája néhány esztendővel ezelőtt facsimile kiadásban megjelent. A kísérő tanulmányban¹ annak a véleményemnek adtam kifejezést, hogy a XIV. század második felében Spanyolországban működött illusztrátor nem azonos a másolóval. A másoló — általános szokás szerint — a kódexben helyet hagyott mindenütt az illusztrátornak.

Ez idő szerint még semmit sem tudunk az illusztrátorról és a másolóról. Ezért minden adat becses, amely közelebb visz a két kivételes tehetségű művész megismeréséhez.

Figyelmessé lettem egy Haggáda-kézirat nemrég közzétett illusztrált lapjára, amely erős hasonlóságot mutat a Kaufmann-Haggádához.² Ez a lap a British Museum „Add. 14761” jelzetű kéziratából való, amely a peszachi liturgia kapcsán a Haggádát is adja (17b—84b).³

Az irodalomban már Rachel VISHNITZER rokonságot látott a két Haggáda illusztrációi között: „Besides the many features of similarity, there are some which are even perfectly identical.”⁴ Meghozattuk a londoni kézirat mikrofilmjét, s így alkalmunk van véleményt alkotni felőle. Valóban van néhány feltűnő találkozás. A négy furulyás ugyanúgy veszi körül az első lapot, mint a Kaufmann-Haggádában a mácca ábráját (66. l.). A tárvárosok építése (Kaufmann: 103. l.) egészen hasonlóan két ízben is visszatér a londoniban. A stilizált máccát egybevágóan mutatja be mindkettő. A CXIII. zsoltár első szavának iniciáléjában imádkozó alakok láthatók mindkét helyütt. Mégsem hiszem, hogy az illusztrátor egyazon személy volt. A londoniban gazdagabb a képanyag; művésze nagyobb fantáziájú és gyakorlottabb kezű.

Egyet azonban biztosan állíthatunk, azt, hogy a szöveg másolója azonos volt.⁵ Összehasonlítottuk ebből a szempontból a két kódexet. A szöveg és iniciálé betűtípusa és duktusa megegyezik. Ahogyan az iniciáléknak helyet hagy a szövegben, az is egy kézre vall. Érdemes ízelítőül összevetni a londoni Haggáda 5. lapját a Kaufmann-Haggáda 78. lapjával. (Lásd az 1. ábrát.)

¹ SCHEIBER, A.: *The Kaufmann Haggadah*. Bp. 1957. *Die Kaufmann Haggadah* Bp. 1959.

² *Máchánájim*. XXXVIII. 1959. 145. l. *Enc. Jud.* VII. 803—804. l. 14. kép. VISHNITZER-BERNSTEIN, R.: *Rimon*. 1923. No. 4.

³ MÜLLER, D. H.—SCHLOSSER, J.: *Die Haggadah von Sarajevo*. Wien, 1898. 104. l. MARGOLIOUTH, G.: *Catalogue of the Hebrew and Samaritan Manuscripts in the British Museum*. II. London, 1905. 197—198. l. No. 605. ROTH, C.: *Jevrejski Almanah*. 1959—1960. Beograd, [1961]. 21. l.

⁴ *Illuminated Haggadahs*. *Jewish Quart. Rev.* N. S. XIII. 1922—1923. 204, 210. l.

⁵ VISHNITZER (uo. 211. l.) észreveszi a betűk hasonlóságát, de nem foglalkozik vele bővebben, s nem jut el pozitív következtetésig.

A londoni Haggadából

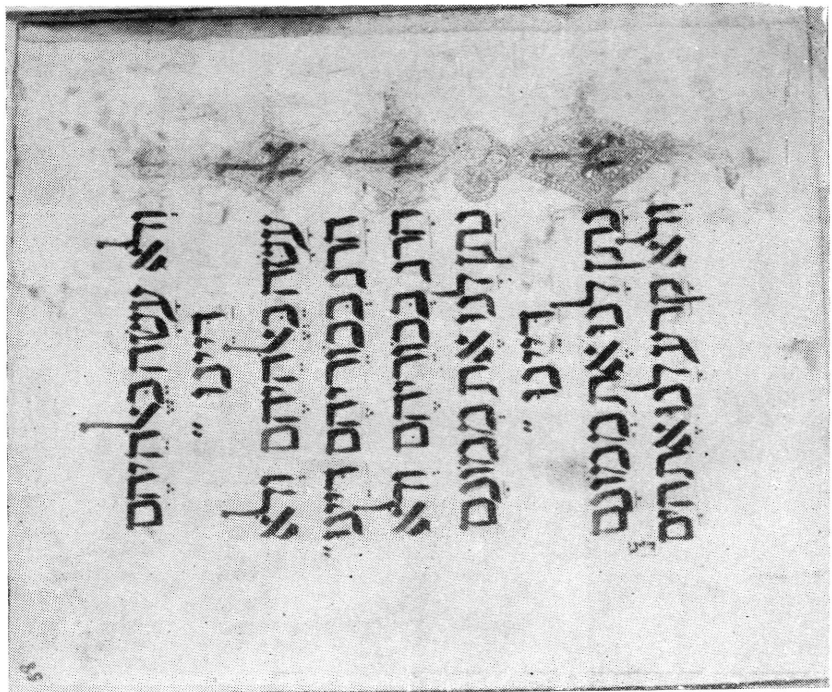

A budapesti Haggadából

I. ábra

A londoni Haggadából

A budapesti Haggadából

A קנה יהה נהך abbreviatura felbontása is egységes csoportosításban történik. A Kaufmann-Haggáda בן szavai (57. skk.) ugyanúgy keretben állnak mint a londoniban, bár az utóbbiban a megoldás találékonyabb és változatosabb. (Lásd a 2. ábrát.) A Hállél-zsoltárokból ugyanazok a szavak vannak kiemelve az iniciálékban. A pontozási szisztéma is megegyezik minden különösségével együtt.

Mégis meg kell állapítanunk, hogy a másoló mindkét esetben különböző mintákból dolgozott. A londoni kódex részletesebb — szövegében és utasításaiban egyaránt.

A másolónak eszerint most már két műve ismeretes. Talán egy — kolc'onnal ellátott — harmadikból egyszer megtudjuk a nevét is.

SCHIEBER SÁNDOR

A veszprémi püspöki könyvtár Lucanus-kötetének kötéstáblájáról. A veszprémi püspöki könyvtár ősnymtatványai között kutatva egy rendkívül szép, LUCANUS műveit tartalmazó kötetel találtam.¹ A Rómában, 1469-ben megjelent nyomtatvány szépségét fokozza az aranyozott és színes festésű, olasz indafonatos címlap (1. ábra) és a néhány, hasonló modorban készült iniciálé (2—5. ábra).² A kötet méltó kerete a gazdagon díszített, reneszánsz kötés. Míg a belső díszek a korabeli itáliai formaalakításnak felelnek meg, a kötés díszítőmódja eltér olaszországi kortársaitól.

A könyv címlapjának címerhelye kitöltetlen maradt, a bejegyzések pedig,³ bár magyarországiak, jóval későbbiek. Így az értékes kötet egykori használatának helyéről nem árulkodik más, mint a sajátos megjelenésű XV. századi reneszánsz kötés.

Ez elő- és hátlapján másként díszített, bár a két tábla díszének felépítése azonos jellegű (6—7. ábra). Üres sávok között, más és más négyszöges díszekből alkotott keret fut körbe a táblákon; a középdísz mindkét esetben olyan négykarély, amelyek közé derékszögű felület ékelődik. Az uralkodó középdísz alatt és felett egy-egy széles sáv helyezkedik el, amely a külső kerethez és a középdíszhez tört vonalban kapcsolódik.

A középdísz mindkét esetben vonalzott belsejű fonadékból alkotott díszítmény tölti ki, közbül és a karélyos kereten kívül apró rozettákkal. A középdísz alatti és feletti sávban az előlapon S alakú hajló levelek, a hátlapon négyszöges díszek alkotnak rácsos mustrát.

Mindkét tábla külső keretének sarkaiban, hat-karélyos, körös mezőben IHS, a hosszoldalak közepén pedig, ugyanilyen mezőben, szembeforduló oroszlánfej helyezkedik el.

A kompozíció alapelgondolásban egy firenzei kötéssel rokon. Ez a bécsi Nationalbibliothek egyik CICERO-kódexét borítja.⁴ A firenzei eredetű kódex belső címlapját VITÉZ János címere ékesíti. A kötés három épen maradt csatja közül kettő VITÉZ és egy MÁTYÁS király címerét viseli.

¹ LUCANUS, Marcus Annaeus: *Pharsalia*. Roma, 1469, Conrad Sweynheym—Arnold Pannartz. Hain 10231. Méret: 34,5 × 23. Vast. 4,5.

² Címlap: fehérrel pontozott kék alapon fehér indafonat, közbül zöld és piros kitöltéssel. Arannyal keretelt, és arany pettyekkel. A címerhelyként szolgáló koszorú lent közepén zöld színű. Betűk teste arany, a fonat mindig fehér, ezenkívül zöld, lila, sárga színezés. Iniciálék: C (orduba), B(ella), Q(vis), C(ropulit), A(t), H(ic), P(ostquem), S(egnior), I(am), A(t).

³ A bejegyzések megküldéséért GUTHEIL Jenő kanonok úrnak mondok köszönetet. A bejegyzések a XVI. sz. végéről—XVII. sz. elejéről valók. Köztük szerepel a „mint a szép hives patakra” kezdetű zsoltár szövege, továbbá a Szemináriumi könyvtár jelzete és tulajdonosjelzése.

⁴ GOTTLIEB, Theodor: *K. K. Hofbibliothek Bucheinbände*. Wien. Tafel 15. (Florentiner Einband für Kardinal Johann Vitéz.)

A LUCANUS-kötés — mint azt majd kifejtjük — magyarországi, budai munka, a fenti művet azonban mint esetleges előképet mégis meg kellett említenünk, jóllehet a két kötés szerkezeti egyezése mellett különbségek is mutatkoznak. Fő különbség az, hogy míg a bécsi CICERO kötése az olasz elgondolásnak megfelelően kizárólag fonadékdíszből alkotott, és így szárazabb, geometrikusabb jellegű, addig a LUCANUS-nyomtatvány kötésén a magyar reneszánszra jellemzően változatosabb és naturalisztikus ornamentika jelentkezik.

A LUCANUS-kötéssel azonos bélyegzőket mutat az Országos Széchényi Könyvtár egy 1473-i strassburgi őnyomtatványának kötése (8. ábra).⁵ A műhely-azonosságot igazoló bélyegző-egyezések mellett, ez a kötés sokkal egyszerűbb kivitelű. Ugyanakkor a kötet belsejét díszítő szerény iniciálék⁶ sem léphetnek az előbbi munkában látható gazdag, arany és színes festésű lap-díszek nyomába.

A budapesti kötet — rendkívül rossz állapotban levő — kötése szintén centrális elrendezésű, de a tükör középdíszre itt nem komplikált geometriai idom, hanem a magyar reneszánsz kötésekben oly kedvelt nagyméretű, keretelt kör alak. Ebben vonallal meg-rajzolt rombusz idom helyezkedik el.

Tisztán gótikus mintákból alakul a két külső keret, ezek pálcára tekeredő hajló indákból és „MÁRIA” feliratos írásszalagokból tevődnek össze. A tükör alatti és feletti felmagasított sáv, — a LUCANUS-kötés előlapjának díszéhez hasonlóan, — hajló levelekből alkotott rács díszítmény. A tükör körös középdíszének keretében szőlőfürt minták sorakoznak.

Egy harmadik kötetet, a pozsonyi Egyetemi Könyvtár egyik őnyomtatványát⁷ ugyancsak a kötésen mutatkozó bélyegző-egyezések kapcsolják ide (9. ábra). Ez a kötésdísz is centrális elrendezésű, a tükör középdíszre vonalakkal képzett, négyyszögbe foglalt rombusz idom. Keretében üres sávok között helyezkedik el egy újabb indadísz, a tükröt pedig a már jól ismert pálcán áthurkolódó inda veszi körül. Ezen belül pontatlanul összeállított fonadék fut körbe, amely a tükör alatt és felett széles sávot képez. Mint ahogy a budapesti kötésen a keret hosszoldalának közepében ott szerepelt a LUCANUS-kötés medaillonba foglalt IHS monogramja, úgy itt a belső keret sarkaiban a medaillonba foglalt oroszlán fejekkel találkozunk.

A Krisztus-monogram számos külföldi kolostori kötésen előfordul. Hogy az orosz-lánfejnek van-e szimbolikus jelentése, vagy csupán egyszerű dekoráció, nem tudjuk eldönteni. Kétségtelen, hogy Mátyás-kori budai emlékeken és Mátyás-pénzekben szerepel ez az ábrázolás.⁸

Az ismertetett, és vitathatalan műhelyazonosságot mutató három kötés, a magyar reneszánsz kötés-típus jellemző példája. Korvina stílusúak, és mint ilyenek, természetes, hogy felépítésben és részletmintákban egyaránt rokonságot mutatnak számos más magyarországi kötéstáblával. Megmutatkozik ez a centrális elrendezésben és a változatos, jobbára naturalis jellegű ornamentika használatában. Végül pedig abban, hogy a reneszánsz kompozíció kialakítása sokszor gótikus elemekkel történik. Ugy látszik, a magyarországi mesterek ösztönösen érzik azt, hogy a késői gótika természetszeretete nem lehet idegen az ugyanebben az időben intenzíven jelentkező reneszánsz élet- és természetszeretettől. Nem próbálják féltékeny utánozni az Itáliában kialakult díszítmő-

⁵ Inc. 106. VICENTIVS Bellovacensis: *Sineculum historiale*. Strassburg, 1473. Copinger 6246. Hiányos példány, címlap hiányzik.

⁶ Piros és kék kezdőbetűkkel, piros és kék színben festett nagyobb méretű, de egyszerű kivitelű iniciálékkal. (10, 56, 72 v., 83 v., 123, 149, 152. lapokon D, A, A, I, M, D betűk.)

⁷ Pozsony, Egyetemi Könyvtár, Inc. 90.

⁸ Erre az összefüggésre BALOGH Jolán hívta fel a figyelmemet.

1. A LUCANUS-nyomtatvány belső címlapja

Tranſuerſo mentem d
Momentumq; fuit mi
Gallorum captus ſpol
Iuſ licet in iuguloſ no
Sylla potens: Marius
Cæſariæq; domus ſeru
Conceſſa eſt: emere on

Ie al
bello
In B
adue
Seru
iam ſi
Bruma nives gelidoq;
Instabatq; dies: qui dat

Vadis adhuc ingens pop
Queritur indigne: ſedeſ l
Non quia te ſuperi patr
Maluerint. Pbarie buſt
Paratur Heſperie: pecul
Abſcondat fortuna neſa
Immaculata ſui ſeruetur

Ropulit
cedentibus
Incumben
rates tenu
Omnis in
nauita flu
Soluſ ab Heſperia non
Magnuſ. dum patrioſ pe

Incluſum thulco uenerantur
Proderit hoc olim: q non me
Ardua marmoreo ſurrexit p
Pulueris exigui ſparget nō l
Congeriem buſtumq; cader. r
Argumenta tua. ueniet fel
Qua ſic nulla fidel ſaxū mon
Acq; erit ægyptuſ populif ſe
Tam mēdax: Magni tumul

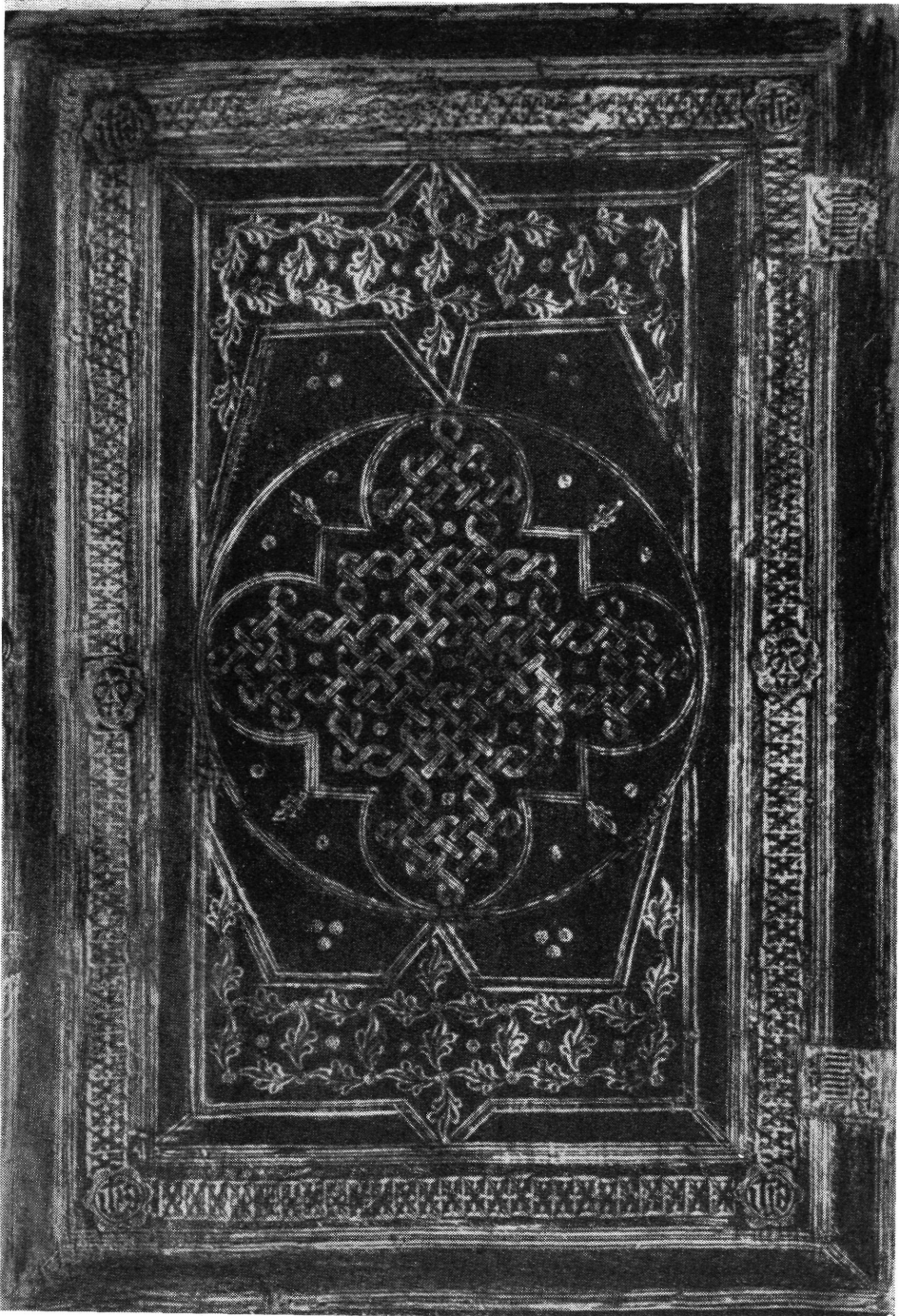

I non in I
manet iacu
Nec anſe
tantā cōpe
Proſiluit b
membra re
Degeneremq; rogū: ſequitur
Qua niger aſtriferis connec
Quodq; patet terraſ inter: L
Semidei manet habitant. que
Innocuoſ uita: patienteſ æt
Fecit. & æternos animam co
Non illuc auro poſiti nec t
Perueniunt. illic poſtq; ſe lu

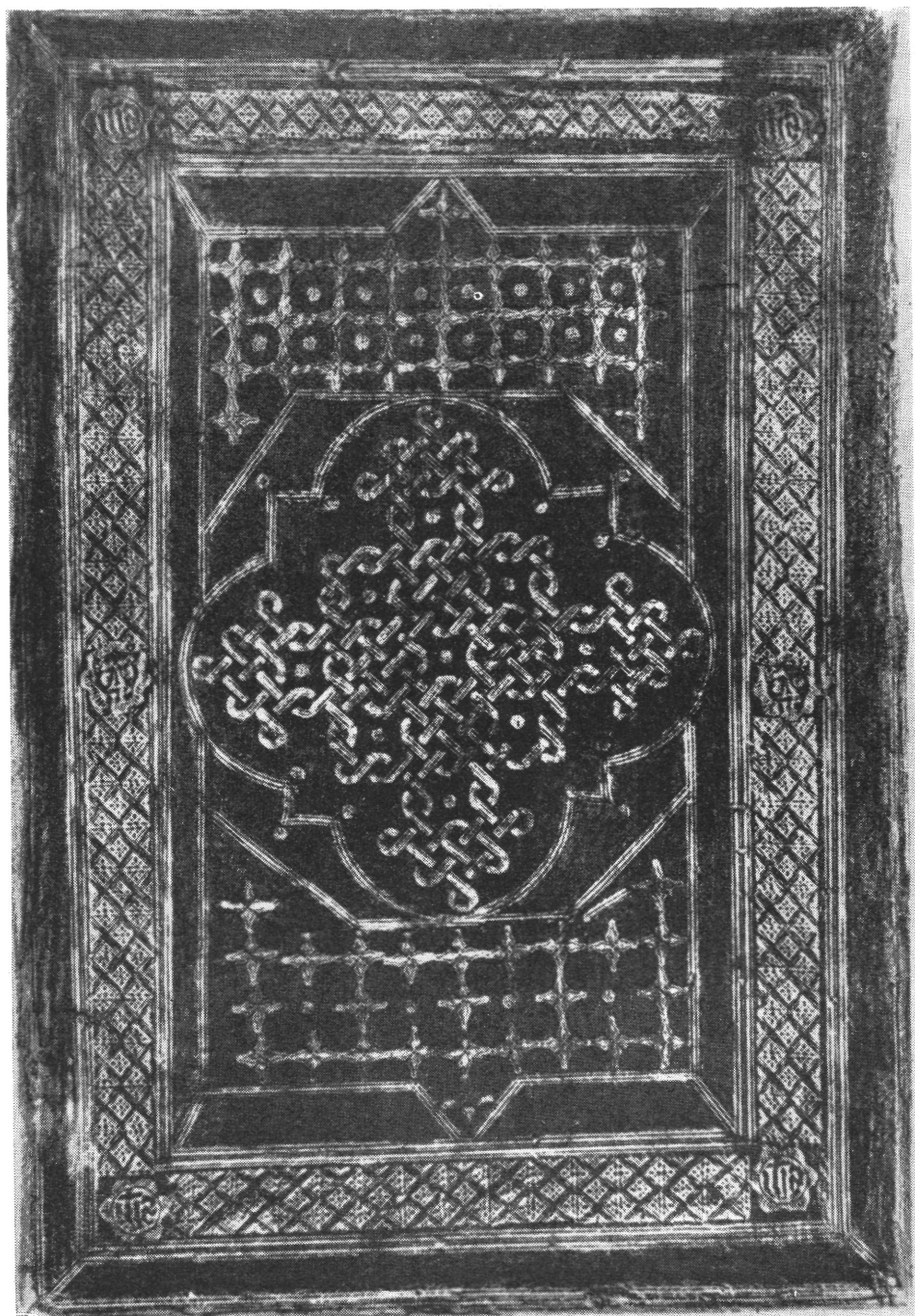
Vt cadat: et nequeunt an
Conſumpto iam iure ſeme
Extruit illa rogū. Venit
Accenſa iuuenem poſitum
Tandem paſſa mori. Sexi
I: comeſ. & celo lucis duce
Dum ferrent tutoſ intra t
Luſſa tenere diem: denſaſ n

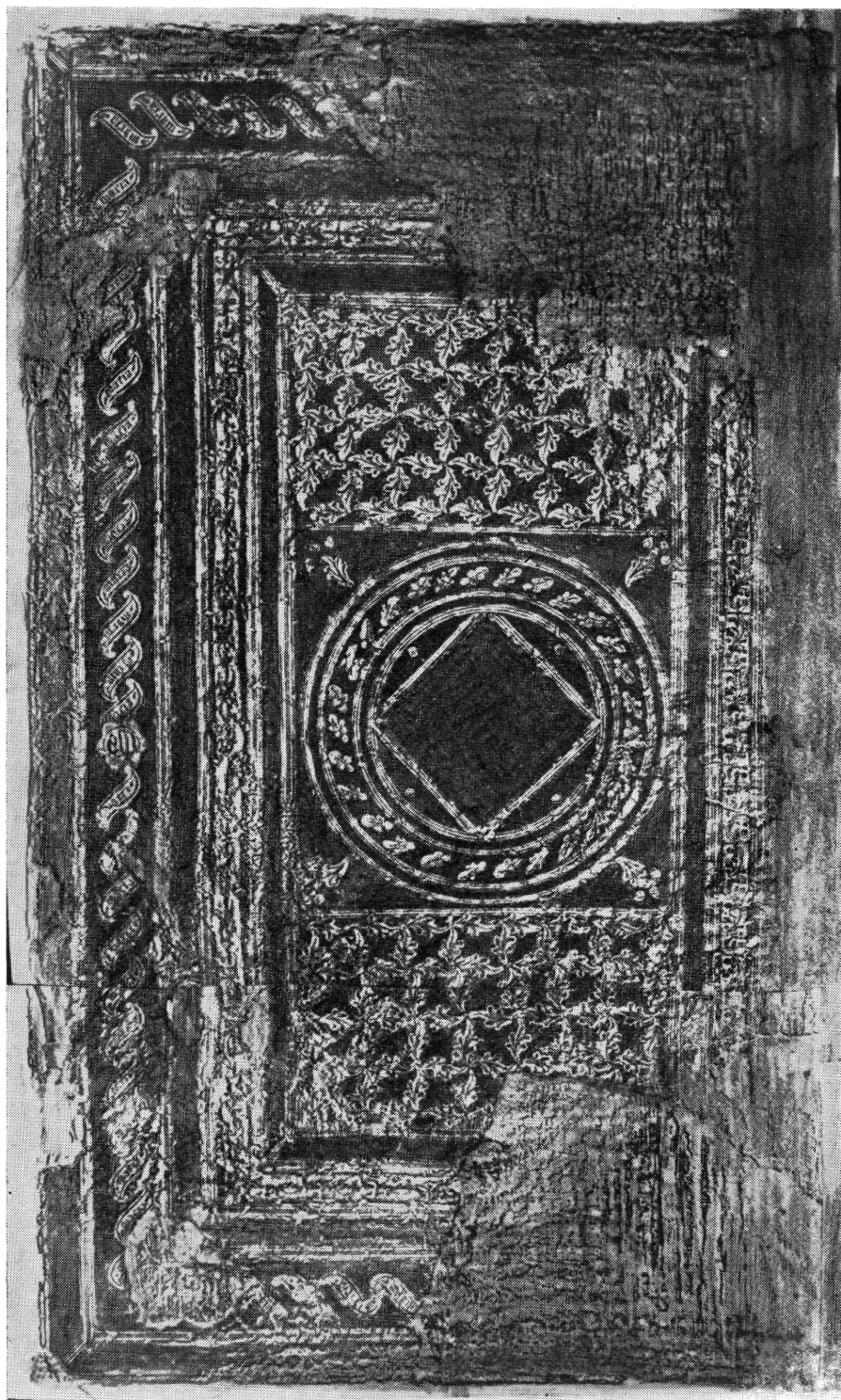
Egnoſ
lex eter
Luſtiſi
magiſ &
Egit eq
polo rap
Deſectuſq; pati uoluit. raj
Luciſ: & attraxit nubeſ: n
Sed ne Theſſalico puruſſ
At nox feliciſ Magni par
Sollicitoſ uana decepit in
Nam Pompeiani uſuſ ſib
Innumerum efficiem R c

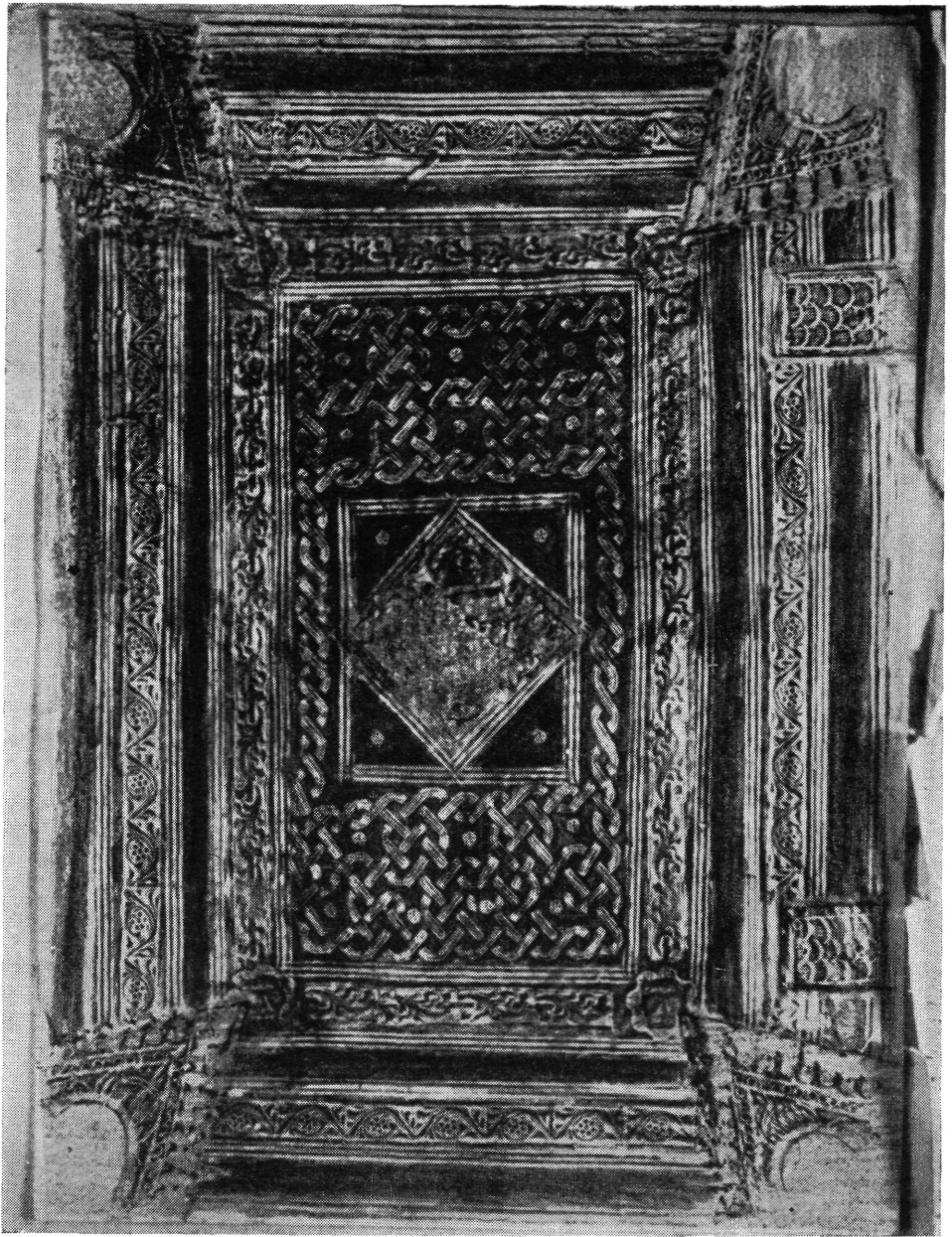
6. A LUCANUS-kötet kötéstáblája. Buda, 1490 körül.
(Előlap)

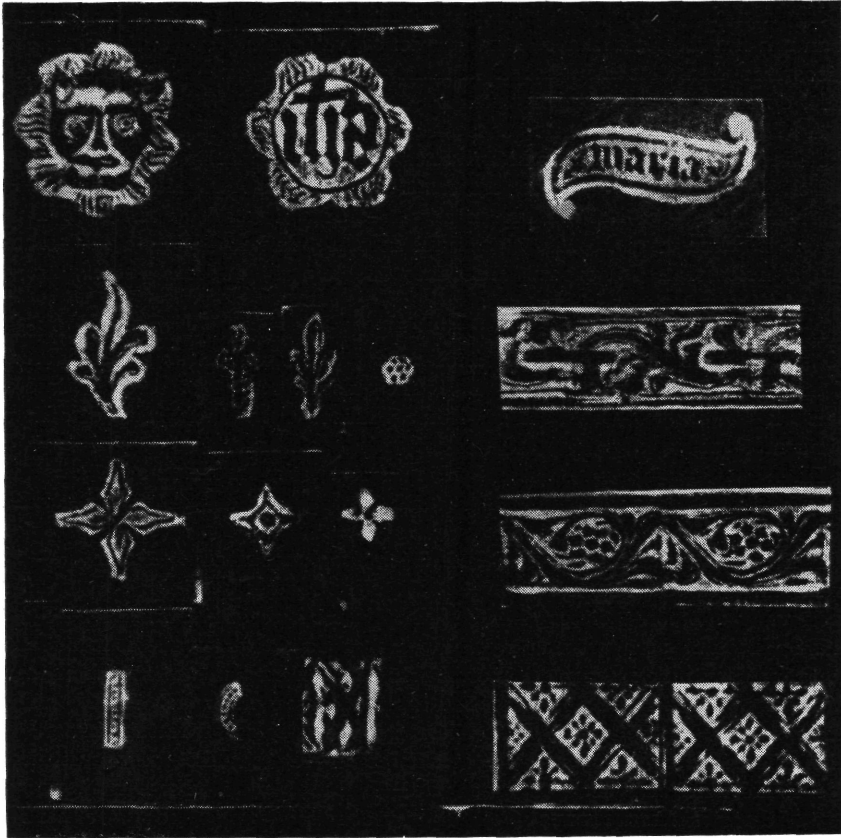
7. A LUCANUS-kötet kötéstáblája. Buda, 1490 körül. (Hátlap)

8. Kötéstábla. Buda, 1490 körül. (Budapest, Országos Széchényi Könyvtár)
„Lucanus-csoport”

9. Kötéstábla. Buda. 1490 körül. (Pozsony, Egyetemi Könyvtár) „Lucanus-csoport”

10. A „Lucanus-csoport” kötéseinek bélyegzőkészlete

dot, hanem szabadon alakítják az új stílus kompozicionális elvének megfelelő kötéstábla-díszeket.

Ezekután megkíséreljük — az általunk a továbbiakban „Lucanus-csoport”-nak nevezett együttesbe tartozó — három azonos műhelyből való kötés készítési helyének közelebbi meghatározását. Ebben segítséget nyújt a budapesti kötet XV. századból való „Conventus Budensis” bejegyzése és a LUCANUS-kötet kivitelének szokatlan szépsége.

Hazai és külföldi viszonylatban egyaránt csúcspontot jelentenek MÁTYÁS király aranyozott, címeres kötése. A többi — nagyrészt még nem publikált — magyar reneszánsz kötés között kiemelkedőek a vaknyomásos Korvina-kötések.⁹ A LUCANUS-kötés invenciózus terve, gondos kivitele, változatos mintakészlete folytán ezeket túlszárnyalja (10. ábra). Azonban ugyanakkor a „Lucanus-csoport” kötése felépítésben és motívumkészletben egyaránt a vaknyomásos Korvina-kötésekhez állanak legközelebb. Ezenkívül egyetlen bélyegző teljes egyezést mutat. A vaknyomásos Korvina-kötések szőlőfürt-bélyegzője változatlan formában fordul elő csoportunk budapesti kötéstábláján.

⁹ B. KOROKNAY Éva: *A vaknyomásos Korvina kötésekről*. Az Iparművészeti Múzeum évkönyvei III–IV. 1959. 157–167. l.

Egyetlen bélyegző egyezése alapján műhelyazonosságot megállapítani nem lehet. Azonban mivel a motívumkészlet annyira azonos, valószínű, hogy e három kötés a vaknyomásos Korvina kötések műhelyének késői, 1487 utáni terméke, amikor a korábban használt, de részben elkopott bélyegzőket utánmetsztették.

A „Lucanus-csoport” érett reneszánsz stílusú díszítésmódja a vaknyomásos Korvina kötések késői, 1490 körüli emlékeivel tart szoros rokonságot.

Feltételeztük, hogy a vaknyomásos Korvina-kötések készítői helye a domonkosok budai kolostora. Ezt támasztja alá a budapesti kötet „Conventus Budensis” bejegyzése is. Eszerint a kötetet egy budai kolostorban használták a XV. században. Jóllehet a kolostorok dolgoznak külső megrendelőknek, de természetes, hogy saját maguk számára is kötnek könyveket.

A „vaknyomásos Korvina-csoport” és a „Lucanus-csoport” *Maria* írásszalagos és *IHS* monogramos bélyegzői szintén kolostori eredetre mutatnak. A külföldi kötések alapul véve megállapíthatjuk, hogy ezek a jelzések soha nem a possessorra vonatkoznak, ellenben a külföldi kolostori kötésekben ezek a vallásos tartalmú feliratos díszek úgyszólván elmaradhatatlanok.

Ha ezeketán a budai kötésben levő, rendkívül szép LUCANUS-kötet egykori használati helyét keressük, nem gondolhatunk másra, mint a király vagy az ő közelségében élő bibliofil gyűjtők könyvtáaira.

A királyi könyvtárral kapcsolatban újra emlékeztetnünk kell arra a — véleményünk szerint — téves álláspontra, hogy a Bibliotheca Corvina kötetei között csakis a belső címlapon vagy a kötésen címerrel ellátott köteteket keresünk. MÁTYÁS király, a köz tudomású adatok alapján, számos nyomtatvánnyal rendelkezett. Mégis mindössze négy nyomtatványt tartunk számon hiteles Korvinaként. Ezekben a kötetekben szerepel a MÁTYÁS címer, de elkerülte a figyelmet az a tény, hogy e címereket általában nem MÁTYÁS készítette. Vagy úgy kapta ajándékba, hogy már bele volt festve címere,¹⁰ vagy a reá mint ajándékozóra való megemlékezésképpen festették a kötetbe, mint ahogy azt a „lövöldi Korvina” esetében tapasztaljuk.¹¹ Egyedül a Párizsban levő, pergamenre nyomott, 5 kötetes ARISTOTELES-nyomtatványról feltételezhető, hogy a címer MÁTYÁS megrendelésére készült.¹²

A négy, hiteles Korvinaként elfogadott őnyomtatvány egyike sincs aranyozott, Mátyás-címeres kötésben. Ugy látszik, hogy MÁTYÁS csak a kéziratokat — sőt azoknak is csak egy részét — festettette ki címerével; és a fennmaradt emlékek tanúsága szerint csak kéziratokat köttetett a speciális, Mátyás-címeres, aranyozott kötésbe.

Így a Bibliotheca Corvina jelentős vesztesége ellenére is fennmaradhatott számos olyan kötet, amely a királyi könyvtárból származik, de azonosítására az eddigi kutatási módszerek mellett nem volt lehetőség.

Az elveszett vagy lappangó Korvinák jegyzékében „Lucani opera” szerepel. CAELIUS PANNONIUS római barátjához írott levelében írja, hogy látta a Korvinákat, és a *Libri exquisiti et pretiosissimi* felsorolásban LUCANUS műveit is említi. A leírásból úgy tűnik, hogy kéziratosságról van szó, „sumptibus Regis Florentiae scripta scriptu-

¹⁰ II. PÁL pápától (*Statuta urbis Romae*) és IV. SIXTUS pápától (NICOLAUS de Ausmo: *Supplementum summae Pisanellae*) kapott nyomtatványokban az ajándékozós MÁTYÁS király címere látható.

¹¹ RAYNERIUS de Pisis: *Anterior pars pantheologiae*. Nürnberg, 1478. B. KOROKNAY Éva: *A lövöldi karthauzi kolostor kötéseiről*. Esztergom évlapjai. 1960. 25—34. l.

¹² ARISTOTELIS *opera* Vol. I—V. Velence, 1483—84. HOFFMANN 1490 körüli budai munkának tartja a belső díszeket. — HOFFMANN Edith: *Mátyás király könyvtára*. Mátyás király emlékkönyv. 264. l.

rae elegantia excellunt” mondja levelében.¹³ Azonban egyfelől nem mindig tesznek különbséget a szép kiállítású kéziratos és nyomtatott könyv között, másfelől maga a szemlélő sem emlékezhet pontosan vissza arra, hogy a sok kötet között kéziratos vagy nyomtatásban látta-e LUCANUS műveit. Különösen akkor nem, ha ebben a munkában a leg-elegánsabb itáliai kéziratokhoz hasonló, reneszánsz stílusú, kézzel festett címlapot és iniciálékát talál.

Mindezt összevetve úgy tűnik, hogy a LUCANUS-kötet a Korvina eddig nem ismert nyomtatványai közül való. Kötése pedig — az aranyozott Mátyás-címeres kötések után — az eddig fellelt magyar reneszánsz emlékek legkiemelkedőbb darabjai közé tartozik.

B. KOROKNAY ÉVA

Külföldet járó magyarok könyvtári élményei a XVIII. század végén. A könyvtártörténeti kutatás általában nem mellőzheti azoknak az idegen könyvtári mintáknak és tapasztalatoknak a vizsgálatát, amelyek egy-egy ország könyvtárügyére hatással voltak. Fokozottan vonatkozik ez talán a magyar felvilágosodás korának könyvtártörténetére, hiszen ebben a korban számos jelentős könyvtáralapításunkon mutatkoznak alapítóiknak a fejlettebb európai könyvtárakkal kapcsolatos tapasztalatai. Foglalkoztak már azokkal a hatásokkal, amelyek pl. TELEKI Sámuel vagy SZÉCHÉNYI Ferencet érték Európa könyvtáraiban, amelyeknek nem kis jelentőségük volt későbbi könyvtáralapításaiknál. TELEKI Sámuellel kapcsolatban főleg a bázeli könyvtár és az ottani könyvtáros, BECK Jakab Kristóf szerepét szokták kiemelni, mint ahonnan elsősorban kapta a marosvásárhelyi könyvtár megalapításának az eszméjét.¹ De TELEKI *Utínaplója* — csakúgy, mint a századvég többi magyar utazójának és a kint tanuló diákoknak vallomásai, feljegyzései — egyéb érdekességeket is tartalmaznak, amelyek szintén nem lényegtelenek könyvtár- és művelődéstörténetünk szempontjából. E napló- és útirajz-részletek, valamint újságcikkek arra nézve szolgálnak felvilágosítással számunkra, hogy milyen élményt jelentett a felvilágosodás korában egy-egy külföldi könyvtár az azt használó vagy megtekintő magyar látogatójának. Látni fogjuk, hogy voltak olyanok, akiket e könyvtáraknak csak külsőségei ragadtak meg elsősorban: a könyvtár-épület, a berendezés: bútorok, képek, szobrok, valamint az ott található ritkaságok. Mások, különösen a XVIII. század végétől kezdve, főleg a magyar vonatkozásokat keresték a külföldi könyvtárakban. De figyelemre méltók azoknak a feljegyzései is, akik e könyvtárak működését és tevékenységét, ennek során a könyvtárosok munkáját figyelték meg elsősorban. Az alábbiakban e szempontoknak megfelelően szeretnénk néhány olyan XVIII. század második feléből származó nyilatkozatot ismertetni, amelyeket eddig a kutatás figyelmen kívül hagyott.

TELEKI Sámuel *Uti naplója* nem csak a bázeli könyvtárról tudósít, hanem még számos más könyvtárról is megemlékezik, amelyben utazásai során megfordult. Különösen érdekes, amit a bécsi, bázeli és a párizsi könyvtárak mellett az utrechti könyvtárról

¹³ „Vidi tandem Bibliothecam illam, celeberrimam Mathiae Corvini, cuius thesaurus tibi, si per otium licuerit, uberius describam. Omnia quae vidi, in admirationem me abriperunt. Libri exquisiti et praetiosissimi, inter quos Homeri, Hesiodi, Sallustii, Taciti et Lucani opera sumptibus Regis Florentiae scripturae elegantia excellunt.” BUDIK, Peter A.(Icantera): *Entstehung und Verfall der berühmten von König Mathias Corvinus gestifteten Bibliothek zu Ofen*. Ein Beitrag zur Literaturgeschichte. Wien, 1840. 10. l. és 1. jegyz.

¹ Gr. TELEKI Sámuel erdélyi Kancellár *Uti naplója*. 1759—1763. Marosvásárhely, 1908. Bevezetésében: IMRE Sándor: *Gr. Teleki Sámuel gyermekkora és ifjúsága*. LIV. l., DEZSÉNYI Béla: *Magyarország és Svájc*. Bp. 1946. 73. l.